

DE STILLE KRACHT VAN EEN MEUBEL

Een apologie van de historische interesse

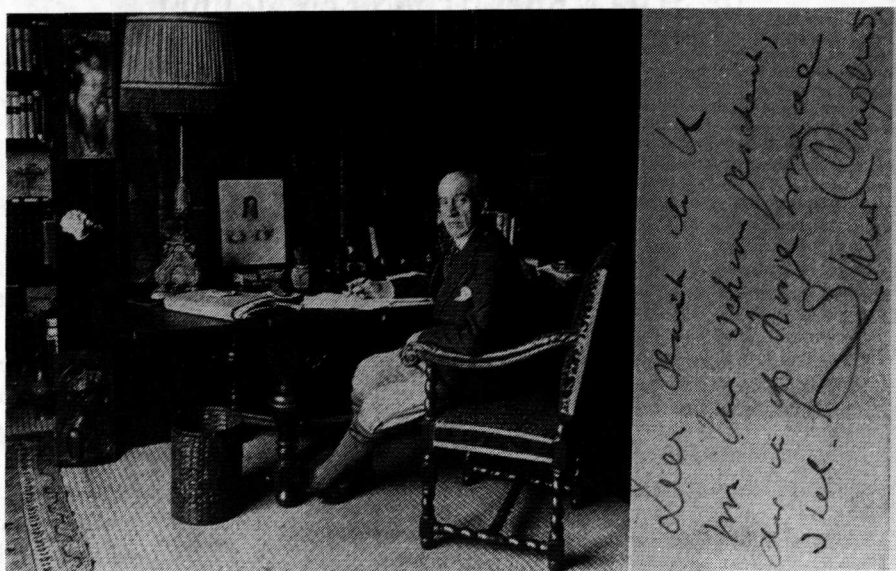
Jo Tollebeek en Tom Verschaffel

Achteraan in deze zaal staat een enorme buste van Louis Couperus. Wie het oeuvre van deze schrijver kent, wie ervan houdt, kan worden beroerd door dit beeld, dat immers de herinnering aan de schepper van dat oeuvre oproept. Maar in dit museum zijn nog een aantal andere voorwerpen aanwezig die de toeschouwer wellicht nog meer kunnen beroeren: het bureau en de fauteuil van Couperus, -het bureau waaraan hij zelf heeft gezeten en geschreven, het bureau dat in zijn eigen leven en in de creatie van zijn werk een rol heeft gespeeld. Wie Couperus kent en ervan houdt, kan -bij het zien van dit bureau- het plotse gevoel krijgen in een direct contact met de auteur te treden. Hij beleeft -naar een woord van Huizinga- een 'historische sensatie': hij weet zich in de nabijheid van een 'historisch personage', dat wil zeggen van een mens die heeft geleefd in een andere tijd, in een periode die we als voorbij beschouwen.

Een dergelijke historische sensatie is slechts mogelijk door een confrontatie met een overblijfsel uit het verleden. We kunnen aanraken wat Couperus -een eeuw geleden- heeft aangeraakt, zien wat hij heeft gezien. Het relict heeft de kloof die ons van Couperus scheidt, overbrugd. Het bureau is als het ware een estafettestok: toen van Couperus aangenomen, nu aan de toeschouwer doorgegeven. Het wekt de illusie -misschien is het een illusie- dat een definitief vervlogen tijdperk niet zo onbereikbaar is als het lijkt, dat een écht, haast zintuiglijk en fysiek contact met het verleden en met mensen die vroeger hebben geleefd, mogelijk is. Het contact dat het levenloze meubel tot stand brengt, gaat dan ook gepaard met een gevoel van ontroering en opwindung. De historische sensatie impliceert een fascinatie, een vreugdevolle omgang met voorwerpen die oud, mensen die dood zijn, die behoren tot een tijd die we als een andere tijd ervaren.

De macht die de overblijfselen die de historische sensatie uitlokken, over de toeschouwer uitoefenen, is dan ook een 'onevenredige macht'. Het gaat immers in de eerste plaats om dingen die slechts materieel zijn, zonder ziel of inhoud. Couperus' bureau verschilt in niets van andere bureaus uit zijn tijd. Als het niet, met een kaartje op de muur, werd geïdentificeerd, zouden we er achteloos aan voorbijlopen. Maar als we eenmaal, als bij toeval, het kaartje hebben gelezen, blijven we verbluft staan. Het schijnbaar banale hout blijkt een toegang te zijn tot een interessant verleden.

Het is eigen aan een museum als dit, dat het zulke overblijfselen uit de geschiedenis -in casu de geschiedenis van de Nederlandse literatuur- bewaart en tentoontstelt. Het gouden vulpotlood van Kloos, de schrijfcassette van Jacques Perk, de stofzuiger van Vestdijk, een foto van de jonge Emants met zijn te

Louis Couperus in zijn werkkamer, 1923 (NLMD)

vroeg gestorven zusje, door Emants eigenhandig ingekleurd. En natuurlijk de papieren relictien: brieven, manuscripten, visitekaartjes, kwitanties, hotelrekeningen. Het telegram waarmee Herman Heijermans tevergeefs protesteerde tegen een niet-geautoriseerde vertaling en opvoering in Hamburg van *Op hoop van zegen*. De briefkaart waarmee Adriaan Roland Holst Menno ter Braak op 15 mei 1940 op de hoogte bracht van het overlijden van Eddy du Perron, precies op de dag dat Ter Braak zelf -na een vergeefse poging om voor de Duitse inval naar Engeland te vluchten- zelfmoord pleegde.

De opwindende die deze overblijfselen bij de toeschouwer kunnen teweegbrengen, heeft te maken met de betekenis -of de betekenissen- die hij aan het voorwerp kan toekennen. De ervaring van sensatie houdt verband met zijn voorkennis en zijn voorliefde: hij kent Roland Holst, Ter Braak en Du Perron, is geïnteresseerd in hun werk en hun persoon. Maar tegelijkertijd heeft het beleven van de sensatie alles te maken met de materialiteit van het eenvoudige ding. De briefkaart in de glazen kast is niet schokkend omwille van de inhoud, het verhaal dat iedereen kent. Een fotokopie ervan zou evenveel vertellen. Sensationeel is slechts die éne briefkaart, het authentieke exemplaar, het origineel, het éne velletje tussen al het andere papier van de wereld. Het autografe manuscript van een grote roman is niet ontroerend omwille van de tekst, die talloze malen is uitgegeven, maar omdat het bestaat uit de bladzijden waarop de schrijver zelf, eigenhandig, heeft geschreven, verbeterd en geschrapt, de bladzijden die hij zelf heeft omgedraaid.

De sensatie en de fascinatie die gepaard gaan met het manipuleren van de authentieke overblijfselen uit het verleden, treft men uiteraard niet alleen aan in de omgang met de geschiedenis van de literatuur: zij tekent ook de omgang met de geschiedenis in het algemeen. Belletristen als Henry James, Anatole France en Julian Barnes hebben de opwindende hun personages bij bepaalde relikten uit het verleden beleefden, op suggestieve manier beschreven. Maar ook historici hebben deze opwindende aangeduid wanneer ze het over hun eigen arbeid en hun eigen omgang met de overblijfselen uit het verleden hadden. De vreugden die elke historisch geïnteresseerde kan beleven in een museum of -nog onverdachte- op de stoffige zolder van een grootvader, kennen een verlengstuk, zo blijkt, in de vreugden die de historicus in archieven, bibliotheken en musea -'op het veld'- ervaart.

De Franse historicus Henri Houssaye heeft omstreeks de eeuwwisseling op treffende manier getuigenis van deze vreugden afgelegd. 'Oh, mijne heren, de jacht op documenten, de lange dagen, toch steeds te kort, doorgebracht boven stapels oude papieren en stoffige dossiers, het leven dat er, zo warm, in zijn aangrijpende werkelijkheid uit te voorschijn komt, de gelukkige ontdekkingen, de hypothese die door een authentieke brief wordt bevestigd, een al lange tijd overdacht probleem waarvan de oplossing plots duidelijk wordt door een bladzijde, door een regel, door een woord -u allen kent deze boeiende arbeid, deze soevereine vreugden. Wat mij betreft was het in het Hôtel Soubise en in de archieven van Defensie, dat ik mijn meest bedwelmende uren heb doorgebracht, in magnetisch contact met vergeelde en verfrommelde papieren, waarin men de geschiedenis weer tot leven ziet komen.'

De door Houssaye bezongen vreugden -de vreugden van de historicus- hebben dus evenzeer te maken met het geloof in een direct contact met het verleden te kunnen treden. De historicus beleeft ze wanneer hij de resten van het verleden -de stoffige dossiers en onleesbare brieven- haast wellustig aantrekt, wanneer hij deze dossiers en brieven kan gebruiken als toegangen tot het verleden waarnaar hij op zoek is, wanneer zijn 'vondsten' hem -schoksgewijs- nieuwe inzichten geven. De vreugden van Houssaye wortelen in de momenten waarop de historicus, als historisch geïnteresseerde bij uitstek, kan geloven dat hij werkelijk tot het verleden kan doordringen en dat de mogelijkheden dit verleden te kennen nauwelijks beperkt zijn. Zij hebben -in hun soevereiniteit- alles te maken met de bevrediging van de historische interesse, met het passionele verlangen het verleden, of fragmenten daarvan, te kennen en te begrijpen.

Geschiedschrijving

Hiermee is echter niet alles gezegd.

De erkenning van de vreugden van Houssaye, en van de aard van die vreugden, heeft namelijk verregaande consequenties voor de geschiedenis als discipline. De oorzaak daarvan ligt in het feit dat deze vreugden -anders dan

bijvoorbeeld Marc Bloch in zijn *Apologie pour l'histoire* beweerde- geen bijkomstigheid zijn, als ging het slechts om een kruiden of kleuren van het werk van de historicus, maar integendeel de essentie zelf van dit werk raken.

De historische sensatie begeleidt immers een contact met een tijd die als een voorbije, en bijgevolg ook als een andere dan de eigen tijd wordt beschouwd. Wanneer deze altijd momentane sensatie zich verdicht tot een historische interesse, dan zal deze interesse dan ook een interesse in de specificiteit van die andere tijd -het verleden- zijn. Is zij dat niet, dan is zij een oneigenlijke, een niet-authentieke belangstelling voor het verleden. In dat geval is zij gericht op een gebruiken van historische gegevens met eigentijdse bedoelingen. De eigenlijke, authentieke historische interesse is daarentegen een interesse in het verleden om het verleden, een interesse die erop gericht is het verleden te kennen en te begrijpen met geen andere bedoelingen dan het te kennen en te begrijpen.

Deze interesse kan -dat spreekt vanzelf- door geen andere discipline worden bevredigd dan door de geschiedenis. Omgekeerd kan de eigenlijke geschiedenis, gezien de autonomie van de historische interesse, geen andere bedoelingen dienen. De geschiedenis kan dus alleen worden gedefinieerd op basis van de historische interesse, de interesse in het verleden om het verleden, die er de quintessens en bijgevolg ook de fundamentele eigenheid van uitmaakt.

Daardoor kan 'alles wat heeft plaats gehad' -alles wat, omdat het tot een voorbije tijd behoort, ook interesse in zijn vreemde specificiteit kan opwekken- op dezelfde manier het voorwerp van historisch onderzoek zijn. De afstand of de nabijheid ten aanzien van het heden speelt daarbij geen enkele rol. Dit impliceert niet alleen de grote (thematische) verscheidenheid binnen de geschiedbeoefening, maar ook een principiële evenwaardigheid van alle historische studies. Onderwerpen uit de Keltische of de Byzantijnse geschiedenis, het laatmiddeleeuwse parochiewezen in één of andere Vlaamse regio, bizarre geschiedenissen van in de vergetelheid geraakte instellingen, de opvattingen van een haast onbekend geworden journalist: zij kunnen evenzeer en met even veel recht het voorwerp van historische studie uitmaken als de 'sleutelmomenten' van de twintigste eeuw. *'L'histoire est le royaume de la juxtaposition'*.

Deze principiële evenwaardigheid van elke historische interesse en van alle historische onderwerpen, houdt echter niet in dat alle studies die een antwoord op deze interesse vormen -en daarom zonder meer als historische studies kunnen worden beschouwd- ook werkelijk van een gelijkwaardig niveau zouden zijn. Een historicus is, in tegenstelling tot een historisch geïnteresseerde *tout court*, een schrijver. Hij wil niet alleen zijn eigen historische interesse bevredigen, maar ook die van anderen. Hij gaat op een min of meer publieke manier met zijn interesse om, en legt de resultaten van zijn onderzoek aan lezers voor. Zijn werk moet met andere woorden kwaliteit bezitten. Die kwaliteit schuilt in het 'intellectueel surplus' dat de historicus aan zijn 'gegevens' verschaft, in de betekenissen die hij aan de data toevoegt en in de verbanden die hij construeert.

Deze betekenissen en verbanden liggen niet in het verleden zelf besloten, maar worden door de historicus aangebracht. De vrijheid die hij daarbij geniet, is quasi onbeperkt. Historici kunnen over één onderwerp talrijke en zeer verschillende teksten schrijven. Doordat de historische 'gegevens' niet tot een bepaalde behandeling dwingen, kan een boek of een schrijver nooit het monopolie over een bepaald onderdeel van de historische realiteit claimen. De geschiedenis is en blijft dan ook een anarchistische discipline, niet alleen op inhoudelijk, maar ook op methodologisch en formeel vlak.

Daarom moet de kwaliteit van een historische studie telkens opnieuw in een discussie worden onderzocht. Deze discussie kan geen standaardvorm aannemen, maar moet, naargelang het behandelde onderwerp, de studie en de context waarin deze verschijnt, nagaan in welke mate een studie overzichtelijk, verrassend, inspirerend, grondig, gegrond en overtuigend is, hoe de auteur zich verhoudt tot de historiografische en de intellectuele tradities, in welke mate hij gebruik maakt van de beschikbare bronnen en analyseconcepten. De betrokkenheid (of de afwezigheid van de betrokkenheid) op het heden van onderwerp en behandeling kan daarbij nooit in rekening worden gebracht. De geschiedenis blijft immers in wezen de discipline die slechts de historische interesse wil bevredigen, en daarbij uiteindelijk geen andere bedoeling heeft dan het verleden (of onderdelen daarvan) in hun specificiteit te kennen en adequaat te beschrijven. Essentieel voor de geschiedschrijving is met andere woorden de blijvende verwevenheid van enerzijds de historische interesse, inclusief de historische sensatie als element daarvan, en anderzijds de vrije intellectuele verwerking van de gegevens die het voorwerp van deze interesse zijn. In deze permanente verwevenheid schuilt de kracht van goede geschiedschrijving.

De geschiedenis is dus de intellectuele discipline die zich bezighoudt met de studie van het verleden om het verleden. Ze bekommert zich niet om de relevantie die de resultaten van deze studie voor het heden kan hebben. Geschiedenis is inderdaad nutteloos. Zij is immers niet gericht op 'bruikbare' kennis. Dit betekent echter niet dat deze studie ook waardeloos of zinloos zou zijn. Zoals iemand die veel heeft meegemaakt, zo zal ook iemand die zich veel met geschiedenis heeft beziggehouden, 'wijzer' worden. Hij zal zich -misschien- enigermate bevrijd weten van bekrompenheid en intolerantie. Maar de waarde die geschiedenis kan hebben, is dan nog altijd onbedoeld: men houdt zich niet met geschiedenis bezig om wijzer te worden. Maar uiteindelijk alleen om de historische interesse, die een vorm van nieuwsgierigheid is, te bevredigen. Die interesse vraagt om een eigensoortige apologie.

Pro domo

Het is inderdaad belangrijk het bestaansrecht van deze historische interesse te verdedigen. In deze tijd van utilitarisme en economisme worden historici immers gedwongen hun vak te rechtvaardigen door te wijzen op de maatschap-

pelijke, actuele relevantie ervan. Dergelijke legitimaties van de geschiedenis gaan echter voorbij aan haar wezen, aan het verlangen het verleden als zodanig te kennen. Doordat deze traditionele apologieën van de geschiedenis hun *pointe* niet in de historische interesse, maar in 'het nut van de studie van de geschiedenis voor het heden' vinden, rechtvaardigen zij uitsluitend een instrumentalistische, anachronistische en dus wezenlijk onhistorische omgang met het verleden. Zij bevatten met andere woorden niet méér dan een pleidooi voor het 'gebruik van historische informatie', -een gebruik dat niet aan de historicus, maar aan de socioloog, de activist, de moralist eigen is. Kortom, ze verdedigen een geschiedenis die geen geschiedenis is, een geschiedbeoefening die aan de specificiteit van de geschiedbeoefening voorbijgaat. Zij versterken de positie van de geschiedenis niet, maar verzwakken haar juist. Wat een *oratio pro domo* lijkt, is in werkelijkheid een grafrede.

De essentie van de geschiedenis is de historische interesse. Een pleidooi voor de geschiedenis als discipline kan dan ook alleen steunen op een apologie van deze interesse. Men kan de geschiedenis alleen behoeden wanneer men de legitimiteit van een specifieke historische interesse aanvaardt, en bijgevolg ook het bestaansrecht erkent van een discipline die in wezen geen andere bedoelingen heeft dan de bevrediging van deze interesse. Men kan, zo menen wij, de geschiedenis alleen verdedigen door te ijveren voor dat bestaansrecht.

Historische Uitgeverij

Groningen

H

Verkrijgbaar in de boekhandel

f 22,50